

Ve světě ekfráze: cesta k syntéze a aplikaci

Ivo Pospíšil (Brno)

Teorija i istorija ekfrasisa: itogi i perspektivy izučenija. Kollektivnaja monografija pod naučnoj redakcijej Tatjana Avtuchovič pri učastii Romana Mnicha i Taťjany Bosunovskoj. Siedlce: Institut regionalnoj kultury i literaturovedčeskich issledovanij imeni Franciška Karpinskogo v Sedlcach – Kijevskij nacionalnyj universitet im. Tarasa Ševčenko – Grodnenskij gos. universitet im. Janki Kupaly, 2018. 703 s. ISBN 978-83-6484-30-6.

Recenzovaný svazek je patrně největší reflexí problematiky ekfráze z poslední doby, pokud ne vůbec. Jeho rozsah pokrývá všechny základní oblasti výzkumu, jeho problémové rozpětí je impozantní, je poměrně kvalitativně vyrovnaný, jeho analytické potence a schopnost zobecnění, tedy metodologická a teoretická zralost, je hodna úcty. Záslouhou mezinárodní spolupráce, která je vyjádřena vydavateli, hlavně však slavisty a filology ze Siedlecké univerzity, jimž se podařilo vytvořit celek, bez něhož si bádání o ekfrázi jako důležitém komponentu moderní literatury nelze představit.

Monografie je rozdělena na několik oddílů: *Iz istorii izučenija ekfrasisa*, *Teorija ekfrasisa: novyj vzgljad*, *Ekfrasis i narrativ*, *Pisatel i živopis*, *Tipologija ekfrasisa*, *Stranicy istorii ekfrasisa: dinamika funkcij, tipov*, *poetiki opisanija*, *Izbrannaja bibliografija*.

Ekfráze (také ekfrasis, *ekphrasis*, z řec. ἔκ-φρασις = popis) se obvykle definuje jako popis výtvarného artefaktu v literárním díle, často má také popsat efekt, jaký dílo má na pozorovatele, podle některých historiků a teoretiků výtvarného umění („kunsthistoriků“) se takto formovala tato věda, tedy jako vyprávění, dialogy nebo popis výtvarného díla. Ekfráze může být tedy předmětem studia jak uměnovědy (vědy o výtvarném umění), tak literární vědy, širěji filologie. Obsah pojmu se v průběhu dějin měnil.

První oddíl, jenž se týká historie zkoumání ekfráze, je již předtím uveden slovy editorky Taťjany Avtuchovič. Následuje studie Niny Braginské (Moskva) o Olze Frejdenbergové (1890–1955)¹, a její koncepci původu ekfráze

jako literárního popisu výtvarného díla a poté publikace práce Olgy Frejdenberg(ové) *Proischoždenije literaturnogo opisanija* a fragment jejího rukopisu za součinnosti Natalie Kostenko. Oddíl historický završuje studie Romana Mnicha (Siedlce) *Dmitrij Čiževskij i vizualnyje iskustva*, vskutku průkopnická studie dnešního asi nejvýznamnějšího znalce tvorby tohoto ukrajinsko-ruského, ale také českého, slovenského, německého a amerického slavisty.

Oddíl *Teorija ekfrasisa – novyj vzgljad* uvádí studie autora této recenze o metodologii ekfráze a areálovém kontextu na materiálu prózy a poezie areálu západní Moravy; následuje práce Romana Timenčika (Hebrejská univerzita, Izrael) o ruské veršové ekfrázi, Leonida Gellera (Lausanne – Paříž) zkoumá dílo Konstantina Vaginova v souvislosti s ekfrází jako cestou k filmu, Oľga Červinskaja (Černivcy) na materiálu jedné povídky z Puškinova cyklu (*Stacionnyj smotritel'*) analyzuje ekfrastický text v celkovém textovém prostoru. Sidney Eric Dement (Binghamton University, USA) analyzuje mýtus sochy, Ovidia a pravosláví Puškina – nenašel jsem tu odkaz na původní Jakobsonovu studii o mýtu sochy u Puškina uveřejněnou poprvé v časopisu Slovo a slovesnost – cituje se tu sovětské vydání

v důsledku mocenské likvidace marrismu a marristů na počátku padesátých let 20. století nepublikovány. Recenzovaný svazek obsahuje právě v této části některé její dosud nepublikované texty. Problém Nikolaje Jakovleviče Marra (1864–1934) a jeho učení by se měl v budoucnu stát předmětem nového nestranného hodnocení. Jeho syn Jurij (1893–1935) byl známým sovětským orientalistou, odborníkem na perštinu a futuristickým básníkem.

1 Sovětská marristka, poetoložka, spřízněná z matčiny strany s rodinou Pasternakových, jejíž studie zůstaly

a nenašel jsem tu ani odkaz na anglický překlad z pera Johna Burbanka² (jako Jakobsonův žák byl Burbank v první polovině sedmdesátých let 20. století také kvůli tomu na studijním pobytu v tehdejší Československu a také Brně; měl jsem s ním ještě jako student možnost komunikovat). Natalija Abijeva (Sankt-Petěrburg) analyzuje ve své studii intersémiotický překlad ekfrastického textu, Janina Juchimuk(ová) (AV Ukrajiny, Kyjev) rozebírá hudební ekfrázi, Taťjana Avtuchovič v klíčové studii svazku ukazuje na malíře jako součást básnického kontextu Vjačeslava Ivanova a Georgije Ivanova. Larisa Pavlova a Irina Romanova (Smolensk) zkoumají leitmotivy a variace v ekfrázi ruských básníků podle programu hypertextového hledání doprovodných slov v autorských textech, Nina Bočkarova (Perm) demonstruje na filmovém materiálu „portrét malířovy manželky“, Maria Marszałek (Vratislav) studuje ekfrázi Marca Chagalla.

Oddíl *Ekfrasis i narrativ* obsahuje v podstatě naratologické studie, počínaje prací Tünde Szabó (Szabó Tünde, Pécs) o ikoně *Chvalite Hospoda s nebes* v románu L. Ulické *Daniel Stein, překladatel*. Jelena Astašenko (Literární institut Maxima Gorkého, Moskva) zkoumá evoluci ekfrází u Stanislawa Przybyszewského, Taťjana Hrebenjuk zachytila aktuální tematiku románu *Felix Austria* Sofie Andruchovyč(ové) v ekfrastických líčeních.³ Oľga/Volha Sudlenkova (Minsk) demonstruje fotografickou ekfrázi v současné britské literatuře.

2 JAKOBSON, Roman: *Pushkin and His Sculptural Myth*. Edited and translated by John Burbank. Hague: Mouton, 1975.

3 Viz české vydání v překladu brněnského ukrajinisty: ANDRUCHOVYČ, Sofija: *Felix Austria*. Přel. Petr Ch. Kalina. Brno: Větrné mlýny, 2017. Příběh Žida Mojžíše Abrahama Thorna, syna obchodníka s přízvi, který se stal potulným mágem, představuje svého druhu apoteózu rakouské říše. Zatímco autorka píše svůj román v etapě nového počátku své země, která hledá své místo a startuje procesy posilování národní identity včetně rozvoje jazyka, český spisovatel – který kdyby psal anglicky, byl by jistě jevem světovým – Ladislav Fuks (1923–1994) píše román *Věvodkyně a kuchařka* (1983) jako alegorii předvečeru zániku říše v silném pocitu, který v osmdesátých letech 20. století narůstal. Andruchovyčová ukazuje na secesní monarchii počátku 20. století jako zvrátněnou rozpory, heterogenní sociálně i národně, ale i jako zajímavý model soužití, byť nikoli ideálního.

V oddílu *Pisatel i živopis* najdeme studii Jurije Levinga (Dalhousie, Nova Scotia/Nové Skotsko, Kanada), v níž autor zkoumá vztah Josifa Brodského k muzejnímu prostoru v jeho básnickém díle, Taťjana Zvereva (Iževsk) ukazuje na dynamiku portrétů u Dostojevského v ruském malířství, Gavriel Šapiro (Ithaca, USA) demonstruje dvě ekfráze u Vladimira Nabokova (básně *Ut pictura poesis*, 1926, a povídka *Návštěva muzea/Poseščenije muzeja*, 1939 – mimochodem rok, kdy začíná systémově psát anglicky).

Oddíl *Tipologija ekfrasisa* začíná studií Borise Ivanjuka (Jeleck, Rusko) o básnické ekfrázi jako slovníkovém hesle, pokračuje reflexí Iriny Zajarné (Kyjev, Ukrajina) o typech ekfrastičnosti v tvorbě skupiny OBERIU. Viktorija Malkina/Malkinová (Moskva) koncipuje pojetí fotoekfráze v ruské lyrické básni 20.–21. století, Dajan Ajdačić (Lodž) píše o ekfrázi Madony v dílech Miloše Crnjanského a Milety Prodanoviće. Jelena Škapa (Moskva) se věnuje náboženské ekfrázi v povídce *Zapečetěný anděl* N. S. Leskova (příklad křesťanských zpěvů). Leskov je ostatně ideálním případem typického ekfrastického autora. Taťjana Bovsunovská (Kyjev) se zabývá globálně ekfrastickými žánry v literatuře 21. století na materiálu děl Erica-Emmanuela Schmitta a Gwena Coopera. Stanislav Rosoveckij mladší (Kyjev) analyzuje na materiálu autobiografické prózy postsymbolistů (akméistů, futuristů a imażinistů) ekfrázi jako útvar ležící na hraně individuální spisovatelské manýry a znaku korporativního stylu (skupiny nebo tendence). Larisa Ševčenk(ová) (Kyjev) ukazuje na rozpor mezi homo faber a homo creator na básni *Prokofjevova sonáta* Ivana Drače, Margarita Čerkašina (Moskva) demonstruje způsob reprezentace v poezii Yves Bonnefoy od teatralizace k ekfrázi.

Oddíl *z dějin ekfráze: dynamika funkcí, typů a poetika líčení* soustřeďuje možná nejzajímavější, byť dílčí podněty, např. ve studii Julije Kovarské (Granada, Španělsko) o tradici votivních darů v ekfrázi antické poezie, Natálie Gvozděcké (Siedlce) o ekfrázi ve staroanglické/anglosaské poezii, Julije Djadiščevoj-Rosovecké (Kyjiv/Kyjev) o ekfrázi v Metodějově překladu Písne

písní, Stanislava Rosoveckého (Kyjiv/Kyjev) o ekfrázi v ruské „demokratické“ poezii konce 17. století (Petr Kvašnin), Vasilije Ščukina (Kra-kov), který zkoumá ekfrázi jako cestu k vyššímu vědomí a usmíření, Anny Seredinové (Moskva) píšící o funkci ekfráze v krásné próze Apollona Grigorjeva, Diny Magomedovové (Moskva) píše o šifrované básni v symbolistické a postsymbolistické poezii (Blok, Annenskij), Danuty Szymonik (Siedlce), jež analyzuje ekfrázi v próze Ivana Rukavišnikova, Alexandra Markova (Moskva), jenž ve velmi zajímavé studii píše o ekfrázi v blokovské linii poezie ruské emigrace („mezi viktoriánstvím, art nouveua a art deco“), Alexandry Chadyňské (Surgut, Chanty-Mansijský autonomní okruh, Rusko), jež zkoumá ekfrastičnost v tvorbě moskevských akmeístů (N. Minajev), Natálie Michalenko(vé), (Moskva, Institut mirovoj literatury A. M. Gorkého, Rusko) badající o ekfrázi v dílech perzekvovaného a popraveného ekonomy, a spisovatele A. V. Čajanova (1888–1937), Ludmily Mnich(ové), která zkoumá ekfrastický prostor v poezii Belly Achmadulinové, Aleksa-

ndry Štepenko (Cherson), která manifestuje ekfrázi jako strategii utváření autorské meta-koncepcce v románu A. Koroljova *Byť Boschom*, Julije Sergo(vé) (Iževsk), která analyzuje ekfrázi v tvorbě Diny Rubinové (nar. 1953).

Svazku opatřenému rozsáhlým soupisem sekundární literatury k ekfrázi citelně chybí jmenný a možná i věcný rejstřík. Do značné míry postrádám i nějakou souhrnnou stať, jež by sumarizovala alespoň některé výsledky obrovského materiálu, jenž autoři a editoři shromáždili. Tento materiál, velmi dobře metodologicky a typologicky provázaný a tematicky propojený, by měl mít logické pokračování nejen extenzivní, ale hlavně intenzivní, tedy orientace na obecnější polohy ekfráze, tedy její teorii, která je v tomto svazku roztroušena. Takové zkoumání ekfráze by ukázalo na vzrůstající důležitost těchto popisů jako důležitých komponentů literatury současnosti, a to nejen postmoderní. Jinak řečeno: pochopení funkce ekfráze napomáhá „rozumění“ jednotlivým artefaktům, ale také literárnímu vývoji a jeho peripetiím.

Prof. PhDr. Ivo Pospíšil, DrSc.

Ústav slavistiky

Filozofická fakulta, Masarykova univerzita

Arna Nováka 1, 602 00 Brno, Česká republika

ivo.pospisil@phil.muni.cz